

Een obool van Jan I, hertog van Brabant, in Herderen

Rombout Nijssen

Sinds het zoeken naar metalen voorwerpen door middel van een metaaldetector in Vlaanderen bij decreet geregeld is¹, worden dagelijks belangwekkende vondsten gemeld bij de Centrale archeologische inventaris², de online-inventaris voor archeologie van de Vlaamse Overheid. Vooral het feit dat bonafide metaaldetectoristen een erkenning door de Vlaamse overheid kunnen krijgen, leidt ertoe dat meer en meer amateurarcheologen de schroom om hun vondsten kenbaar te maken achter zich laten.

Vrij recentelijk werd in Herderen met een metaaldetector een zilveren muntje uit de dertiende eeuw gevonden.

Voorzijde.

Keerzijde.

Dit muntje is een penning ter waarde van een *obool*, geslagen in Leuven na 1282³, ten tijde van hertog Jan I van Brabant, die regeerde van 1267 tot 1294. Een obool heeft de waarde van een halve *denier*, en de *denier* was in de dertiende eeuw de meest gebruikte zilve-

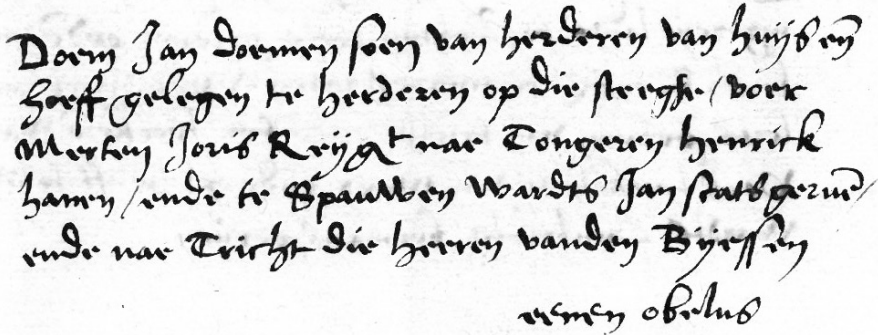
ren munt. Geldbedragen werden in die tijd in de regel in denieren uitgedrukt. Dit muntje weegt amper 0,48 gram en heeft een doormeter van 11,8 mm. Bij dit soort muntjes, dat met de hand werd geslagen, staan de voorzijde en de keerzijde zelden recht ten opzichte van elkaar. Bij dit exemplaar staat de keerzijde in een positie van “drie uur” ten opzichte van de voorzijde.

Op de voorzijde staat het wapenschild van Brabant afgebeeld, en de legende . x . / . I . D / VX , die geïnterpreteerd kan worden als I(ohannes) DUX: Jan, hertog. Het geheel is omsloten met een parelcirkel. De afbeelding op de keerzijde is minder goed gecentreerd. In een veld dat omgeven is met een parelcirkel staat een gevoet kruis, dat het veld in vieren deelt. Tussen de armen van het kruis staan de letters L / O / V / A, waarmee aangegeven wordt dat de munt in een atelier in Leuven geslagen is.

Als een munt als deze uit een akker tevoorschijn komt, komen er ook vragen naar boven: Wie zou die munt daar verloren hebben? Wat zou die munt destijds voor haar bezitter betekend hebben? Wat kon hij er mee betalen ?

Voortgaande op het feit dat deze munt na 1282 geslagen werd, mag het voor erg waarschijnlijk aangenomen worden dat haar bezitter ze aan het einde van de dertiende eeuw of in de eerste helft van de veertiende eeuw verloren heeft. Uit Herderen zijn geen archiefstukken bekend uit die periode, waarin op een systematische wijze geldbedragen vermeld worden in relatie tot hetgeen daarmee betaald werd. Uit 1566 is wel een cijnsinningsregister van het *hartochambt* van de abdij van Munsterbilzen bewaard, waarin cijnzen opgetekend zijn die toen aan het hartochambt betaald moesten worden⁴. Op de folio's 68 tot 94 zijn de landerijen ingeschreven waarop het hartochambt cijnzen hief *inder heerlicheijt van Herderen ende Reempst, toubehoerende den eerweerdighe capittel van S. Amor tot Munsterbilzen*, en waarvan gezegd wordt dat *ellick boenre te Slechten Recht gelegen geeft een vaet roggen, een vaet gersten ende drij cleijn vaet even, ende seven d[enieren] ceens*⁵. Het standaardcijnsbedrag per bunder land in Herderen en Riemst bedroeg dus 1 vat rogge, 1 vat gerst, 3 kleine vaten haver en 7 denieren⁶. Bij de meeste landerijen die vervolgens opgesomd worden staat geen cijnsbedrag vermeld, wellicht omdat het standaardtarief van toepassing is.

Bij een klein aantal cijnsgoederen is dat echter anders, en wordt wel een concreet bedrag vermeld. Dat is onder meer het geval voor het goed dat *Jan Doem Doemsen* van Herderen in cijns houdt⁷. Hij moet *eenen obelus* betalen voor zijn *huijs ende hoeff gelegen te Herderen op die steeghe*. Om het goed in kwestie nauwkeurig te situeren wordt er bij vermeld dat het eerder in het bezit was van Merten Joris, en dat het in de richting van Tongeren grenst aan een bezit van Henrick Hanen, in de richting van Spouwen grenst het aan een goed van de erfgenamen van Jan Scats, en in de richting van Maastricht ligt een goed van *die heeren vanden Bijessen*.

Doem Jan Doemyn soen van herderen van huijden
soeft gelogen te herderen op die streegh. voer
Merken Joris Ruyt nar Tongeren hennick
hamy / ende te Spaullen wardt Jan statgezind
ende nar Tricht die herren vanden Byschop
enmen obool

Fragment uit het cijnsiningsregister van het hartochambt, 1566.

Jan Doem moest in 1566 en de jaren daarna, zoals zijn voorzaten dat al eeuwen deden, jaarlijks één obool betalen aan het hartochambt of de rentmeesterij van Munsterbilzen omdat hij in Herderen een woning in cijns hield van het stift van Munsterbilzen. In 1566 werden obolen al lang niet meer aangemaakt, en waren zij al geruime tijd uit circulatie genomen. De term *obool* werd in het cijnsregister uit 1566 nog gebruikt omdat de cijns oorspronkelijk met dit type munt betaald werd, en om de rentmeester in 1566 duidelijk te maken welk gewicht aan zilver hij moest innen. De voorzaten van Jan Doem betaalden de cijns die zij voor hun woning aan het hartochambt verschuldigd waren in de dertiende en de veertiende eeuw wellicht wel met een obool. Of de obool die in Herderen gevonden werd aan een voorvader van Jan Doem toebehoord heeft is niet zeker; wat wel vast staat is dat hij er een jaar cijns voor zijn woning mee zou hebben kunnen betalen.

Cijnzen zijn geldbedragen die jaarlijks betaald moesten worden door de bezitters van bepaalde onroerende goederen. Die goederen waren in de meeste gevallen in de middel-eeuwen door een grootgrondbezitter aan een gebruiker uitgegeven, die in ruil voor het gebruiksrecht van een goed een jaarlijkse cijns moest betalen. Typisch voor cijnzen is enerzijds dat zij onveranderlijk zijn, zij werden met andere woorden niet aangepast aan de levensduurte of aan de devaluatie van het geld, en anderzijds was het gebruiksrecht op goederen die in cijns waren uitgegeven erfelijk. Goederen werden in de regel niet voor een beperkte periode van een aantal jaren in cijns uitgegeven, maar voor eeuwig. Dat leidde ertoe dat instellingen als het stift van Munsterbilzen nog in de achttiende eeuw cijnzen ontving op landerijen die al vier of vijf eeuwen eerder in cijns waren uitgegeven. De cijnsbedragen waren al die jaren niet aangepast, en werden in de achttiende eeuw nog steeds uitgedrukt in de middeleeuwse munten waarvoor de goederen ooit in cijns waren uitgegeven.

- 1 De Vlaamse Overheid gaf in 2016 een brochure uit waarin ten behoeve van metaaldetectoristen wordt verduidelijkt hoe je een erkenning als metaaldetectorist kan aanvragen, welke regels je moet respecteren bij het detecteren naar archeologische vondsten en hoe je archeologische vondsten kan beheren. Je kan de brochure downloaden van <https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/folder-metaaldetectie>.
- 2 <https://cai.onroenderfgoed.be>.
- 3 Veel dank aan Raf Van Laere, die mij de determinatie en beschrijving van de munten bezorgde. Meer over dit type munt bij A. De Witte, *Histoire monétaire des comtes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain*, I, Antwerpen, 1894, nr. 207.
- 4 Rijksarchief Hasselt, *Archief van het stift van Munsterbilzen*, nr. 1914. Het hartochambt is de naam van de diensten van de hoofdrentmeester van het stift.
- 5 Rijksarchief Hasselt, *Archief van het stift van Munsterbilzen*, nr. 1914, folio 68r. *Slecht en Recht* was de naam van het *laathof* waar overdrachten van cijnsgoederen die in Herderen of Riemst gelegen waren, en die afhingen van het hartochambt, geregistreerd moesten worden.
- 6 Een vat Maastrichter maat, zoals dat gebruikelijk was in Herderen en Riemst, kwam overeen met 23,34 liter.
- 7 Rijksarchief Hasselt, *Archief van het stift van Munsterbilzen*, nr. 1914, folio 89v.

Adres van de auteur:

Rijksarchief
Bampslaan 4
3500 Hasselt